

некрополя второй половины IV — первой половины III вв. до н. э. были подкурганные склепы, скорее всего, с уступчатым перекрытием. Правда, ни одно из таких сооружений, как и курганные насыпи, до настоящего времени не дошло *in situ*. Это объясняется многовековой строительной деятельностью на территории некрополя Херсонеса, в результате которой они были уничтожены или разобраны, а фрагменты их конструкции вторично использованы в качестве строительного материала. Но имеющиеся данные позволяют говорить, что такие погребальные сооружения, возможно увенчанные надгробиями, были неотъемлемой составляющей пространственного архитектурного оформления они были скромнее, чем аналогичные погребальные сооружения, открытые в других районах античного мира, и на Боспоре в частности. В этом, очевидно, следует видеть одну из особенностей херсонесского некрополя, обусловленную определенной спецификой социально-экономического развития греческого населения в конкретно-исторических условиях Западной Таврики. Вместе с тем типологическая близость таких подкурганных склепов к образцам погребальной архитектуры других районов эллинской ойкумены неопровержимо свидетельствует, что население Херсонеса и его владений в Северо-Западной Таврике во второй половине IV—III вв. до н. э. в подавляющем большинстве было греческим и составляло часть огромного античного мира.

V.M. Zubar

ON ONE TYPE OF BURIAL STRUCTURES
ON THE NECROPOLIS OF TAURIC CHERSONESOS DATING
FROM THE SECOND HALF OF THE 4th FIRST HALF OF THE 3rd CENTURIES BC

Relying on the architectural fragments published by A.V. Buyskykh and on the analogies from the ancient *necropoleis* of the Northwestern Taurica, as well as presence of similar structures in the funerary architecture of Chersonesos of the first centuries AD, the author of the article has come to a conclusion that vaults covered by *tumuli*, possibly having corbelled ceiling, represent a previously unknown type of burial structures on the Chersonesan necropolis of the second half of the 4th – first half of the 3rd centuries BC. However, no such structures as barrow mounds have preserved *in situ*. This is caused by the many-century building activity on the territory of the *necropolis* of Chersonesos which resulted in their destruction or dismantling, their fragments being re-used as building material. Nevertheless, the available materials suggest that such burial structures, possibly topped with grave stones, were an integral part of the spatial arrangement of the Chersonesan *necropolis* of the Late Classical and Early Hellenistic periods. However, in terms of size and architectural design they were much more modest than analogous funerary structures discovered in other regions of the Ancient world, at Bosphorus in particular. This should obviously be regarded as one of the characteristic features of the *necropolis* of Chersonesos resulting from certain peculiarity of social and economical development of the Greek population in the environment of Western Taurica. However, typological similarity of such vaults under the mounds to burial architecture of other regions of the Hellenistic *ecumene* is indisputably the evidence of the fact that the population of Chersonesos and its estates in the North-Western Taurica in the second half of the 4th – 3rd cc. BC was predominantly Greek and represented a constituent part of huge Ancient world.

Н.Я. Стеблій

РОЛЬ ЕКОФАКТІВ У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ КАРПАТСЬКИХ КУРГАНІВ

У статті наведено кількісно-якісні характеристики просторово-територіальної структури культури карпатських курганів та простежено їх зв'язок із екофактами.

Тракування природного середовища як одного з головних чинників, що впливали на формування системи заселення територій (за провідної ролі людського фактора), не може викликати заперечень.

У Південно-Західному регіоні України в другій чверті I тис. н. е. мешкало населення культури карпатських курганів, пам'ятки якої

розташовано переважно в передгірських районах Українських Карпат — від верхів'їв р. Сирет на південному сході до р. Стрий на північному заході (Цыгылык 1990, с. 33). Північна межа поширення пам'яток проходить приблизно по течії верхнього Дністра до впадіння в нього р. Надвірнянська Бистриця і далі у південно-східному напрямку в межиріччя Дністра і верхів'їв Прута до р. Чернява. В місці впадіння

© Н.Я. СТЕБЛІЙ, 2006

р. Черемош у р. Прут старожитності культури карпатських курганів переходять на правий берег Прута й поширюються аж до Сирету.

Картографування пам'яток зазначеної культури вказує на їх нерівномірне поширення, доводячи тим самим неоднакову густоту заселення в тих чи інших природних нішах. Територіальні сукупності населених пунктів, пов'язаних між собою виробничими й соціальними відносинами, становлять систему заселення (Алаев 1983, с. 217—218), що є просторовим втіленням способу поєднання суспільства та його елементів із конкретним природним середовищем (Томашевський 2003, с. 4). Для визначення ролі природного середовища в системі заселення культури карпатських курганів усі картографовані поселення проаналізовано за типом топографічного розташування, параметрами площі культурного шару, відстанями між сусідніми пам'ятками, гідромережею, показником територіальної концентрації населення.

Топографічні особливості кожного окремого поселення визначалися переважно господарською доцільністю, зумовленою різними складовими ландшафту, розташуванням шляхів сполучення, прохідністю місцевості та захисними умовами. З метою статистичного аналізу пам'яток культури карпатських курганів виділено типи їх топографічного розташування: терасовий, мисовий і заплавний. Слід зауважити, що всі поселення цієї культури є низинними, тобто головну роль у формуванні їх рельєфу та оточення відігравали поверхневі води. Відповідно терасовий (I) тип топографічного розташування характеризується прирічковим розташуванням поселень уздовж гідрооб'єктів; мисовий (II) — представлено трьома підтипами (IIa — визначається впадінням струмка в більшу водну артерію, IIб — двома ярами чи струмками плюс долина річки, IIв — вигином річки); заплавний (III) — одним типом, що характеризується дюнами, горбами, підвищеннями в заплаві річки. Для поселень культури карпатських курганів найхарактернішим є мисовий тип топографічного розташування поселень, що характеризується впадінням струмка в більшу водну артерію, — 49 % пам'яток, ще 13 % поселень розташовуються на мисах, утворених вигином річки, а 18 % — на мисах, окреслених двома ярами і долиною річки. 20 % пам'яток культури карпатських курганів топографічно не відокремлені від рельєфу і розміщуються на прирічкових територіях — терасах.

На нашу думку, причини такого розташування селищ культури карпатських курганів насамперед можна пов'язувати з дією мікрокліматичних чинників. Мисове розташування по-

селень в умовах суцільної лісової смуги Передкарпаття (в доагрикультурні часи тут панували майже суцільні масиви хвойних та широколистяних лісів (Природа... 1973, рис. 14; Природа... 1978, рис. 13)), що запобігало застою повітря над поселеннями, появи туманів і надмірній вологості, а також раннім заморозкам. На прирічкових смугах із крутими вигинами, мисами та луками забезпечувалися набагато ліпша циркуляція повітря, повільніший хід добових температур, що впливало на сприятливість умов проживання й господарської діяльності (Петров 1968, с. 50—53, 57; Щербань 1984, с. 207). Терасовий тип топографічного розташування тяжіє до місцевостей лучних степів і дубово-грабових лісів, тому не випадково більшість поселень терасового типу зафіксовано в межиріччі Прута і Сирету (Природа... 1978, рис. 13). Отже, мікротопографія поселень культури карпатських курганів визначалася передусім умовами проживання та господарською доцільністю, зумовленою різними складовими ландшафту: рельєфом, мікрокліматом, гідромережею, характером рослинного й ґрунтового покриву, а також комунікаційним розташуванням.

Попереднє визначення типів топографічного розташування поселень підводить нас до характеристики їх площі (для цього використано статистичний метод). Відомо, що показник площі культурного шару є свідченням одно- чи багатофазовості поселення, пояснює щільність забудови території селища, вказує на інтенсивність життєдіяльності населення, що проживало на ньому, опосередковано може свідчити про рівень сприятливості місцевих природних умов для того чи іншого виду господарської діяльності. Всі пам'ятки культури карпатських курганів (62 поселення з визначеною площею) зосередилися в межах кількісних груп: I — 1—2 га (26 % поселень); II — 3—4 га (32 %); III — 5—7 га (26 %); IV — 8—9 га (6 %); V — 10—15 га (10 %). Тут даються ознаки й фізико-географічні відмінності. Селища лісостепових басейнів (Глибока, Коровія-I, Тернавка та ін.) більші за розмірами та потужністю культурного шару, ніж глибинні поселення, розташовані в умовах суцільного заліснення (Волосів-3, Марківці-3, Чорнолізці-2 та ін.), що найпомітніше простежується в разі зіставлення середніх площ поселень: від 2,9 га — на території між Лімницею та лівими допливами верхнього Прута (Товмачиком, Коломийкою, Туркою та Чернявою), до 4,7 га — в Прут-Черемоському межиріччі (до р. Глинниця) та 7,5 га — в Прут-Сиретському межиріччі.

Показовою є кореляція між типами мікротопографії селищ і середніми розмірами площ

поселень. Очевидно, що терасові поселення, більш поширені в лісостепових та лісолучних районах, мають більшу за середню площу (Коровія-1, Тернавка, Михайлівка-2, Михальча-1, Ропча). Найпоширеніші мисові топо-відокремлені селища (Па і Пб типи) за показниками середньої площі одного селища (відповідно 4,2 та 4,8 га) найближчі до середнього значення всіх селищ усіх типів (4,8 га). Слід зауважити, що селищ цих типів найбільше у лісових районах. Мисові селища Пв типу (утворені вигином річки) відрізняються найменшою середньою площею (2,9 га), займаючи здебільшого задерновані ділянки. Отже, вибір місцевостей для заселення та господарювання у відповідних екологічних умовах зумовлює зв'язок між типами топографічного розташування, площею селищ і природними особливостями.

Важливим критерієм характеристики просторової структури є відстань між сусідніми пам'ятками як у межах певного мікрорегіону, так і цілої культури. Для селищ культури карпатських курганів вона сягає від 0,6 до 12 км. Проте тут виділяються окремі групи з відносно сталим інтервалом — 1—5 км. Наприклад, у групі біля хутора Мислів на р. Глинниця входить 6 поселень, групу із 6 пам'яток зафіксовано й між Драчинцями і Ясенами на р. Брусниця, з 8 поселень — у районі с. Марківці на р. Стримба. За нашими спостереженнями, щільність селищ у тому чи іншому невеликому мікрорегіоні зумовлюється насамперед розташуванням пам'яток на родючих ґрунтах (сірих та темно-сірих опідзолених), на відміну від пам'яток на малородючих (дернових та дерново-підзолистих). Більшу частину пам'яток відтягнуто вглиб міжрічкових улоговин уздовж річок (або великих струмків) III—VI порядків. Подібну схему розташування пам'яток Р.Г. Шишкін називає «гніздовою» (Шишкін 1996, с. 64—66). Крім того, дослідник виділяє «ланцюжкову» схему, за якої поселення розташовано «ланцюжком» безпосередньо вздовж річок II—III порядків (Шишкін 1996, с. 64—66). Серед поселень культури карпатських курганів виділяються пам'ятки, розташовані «ланцюжком» уздовж берегів Серету (Старий Вовчинець, Новий Вовчинець, Черепківці, Кам'янка).

Для культури карпатських курганів визначальним був басейновий принцип розселення, однак під впливом політичних, економічних, природних, господарських, демографічних та інших факторів способи заселення визначалися сукупністю місцевих обставин. Картографування пам'яток показує їх нерівномірне поширення в басейнах таких великих річок, як Дністер та Прут. Слід зауважити, що різна

кількість селищ у басейні тієї чи іншої водної артерії відбиває не лише розміри, ландшафтно-демографічну ємність, а й стан і рівень археологічної дослідженості (Томашевський 2003, с. 19). Проте загальні тенденції і пропорції є досить очевидними. Подібно до методики, використаної Р.Г. Шишкіним (Шишкін 1996, с. 31), для кількісної характеристики великі річки гідромережі, що безпосередньо впадають у Чорне море (Дунай, Дністер), умовно приймаємо за річки першого порядку, їх притоки — другого, а притоки приток відповідно — третього, четвертого, п'ятого і т. д. порядків.

19 поселень культури карпатських курганів належать до басейну Дністра. Аналіз їх гідромережі показав, що поселень, пов'язаних із береговою лінією Дністра (річка I порядку), Лімниці та Бистриці (II порядку), Чечви (лівого допливу Лімниці), Бистриці Солотвинської та Бистриці Надвірнянської (відповідно лівого і правого допливів власне Бистриці) (III порядку), не виявлено. 16 % поселень належить до чотиричленної мережі — струмків і річок здебільшого без назви; 37 % — до п'ятичленної; 47 % — до шестичленної. Звідси чітко простежується закономірність тяжіння пам'яток культури карпатських курганів басейну Дністра (Вороно-Лімницького межиріччя) до п'яти- та шестичленної гідромережі. Тут зафіксовано тенденцію до віддалення населення культури карпатських курганів від таких відносно великих карпатських рік, як Бистриця, Лімниця та ін. Такі явища можна пояснити передусім особливостями самої гідромережі. Зазначені річки — гірські, з кам'янистими і порожистими руслами, вкритими галькою і валунами; тут спостерігаються часті паводки (Природа... 1973, с. 66—70). Отже, на нашу думку, не випадково, що такі поселення, як Нижній Струтинь та Голинь, розташовані в найширшій долині Лімниці, в місці впадіння у неї р. Чечва. Тут дно долини вкрито густою сіткою проток, річок, стариць, між якими поширені заливні луки, на відміну від інших місцевостей, де долина вузька, обидва береги високі, круті, порізані ярами (Природа... 1973, с. 68). Аналогічна картина спостерігається і на притоках Бистриці — Бистриці Надвірнянській, Бистриці Солотвинській і Вороні: поселення тут розташовано на пологих і невисоких берегах, особливо у Бистрицькій улоговині.

До басейну Прута в межах поширення пам'яток культури карпатських курганів належать басейни лівих та правих його допливів — Товмачика, Коломийки, Турки, Чернови, Сопівки, Пістиньки, Цуцулина, Черемоша, Брусниця, Глинниця, а також Дерелуя та Герци, в межах яких зафіксовано 93 селища. Аналіз їх гідромережі засвідчив, що

поселень, безпосередньо пов'язаних з береговою лінією Прута (річки II порядку), не виявлено. 28 % пам'яток мають тричленну гідромережу, тобто розташовані в басейнах приток Прута (Березівки, Глинниці, Черемоша, Герци). Найбільшу кількість (47 %) становлять пам'ятки чотиричленної гідромережі. До п'ятичленної належить 23 % поселень культури карпатських курганів. Лише 2 % представлено шестичленною гідромережею. Як бачимо, пам'ятки культури карпатських курганів басейну Прута в переважній більшості належать до чотиричленної гідромережі та засвідчують освоєння населенням міжрічкових масивів.

19 поселень належать до басейну Сирету та його лівих допливів — Малого Сирету та Котовця. Результати аналізу їх гідромережі показали, що 11 % поселень належать до берегової лінії річки II порядку — Сирету (лівої притоки Дунаю); тричленну гідромережу мають 52 % пам'яток; чотиричленну — 26; п'ятичленну — 11 %.

Згідно з кількісними показниками гідромережі, однозначно простежено тяжіння населення культури карпатських курганів до чотири- (приблизно 40 % пам'яток), три- (27 %) та п'яти-членної (23 %) гідромережі, що є свідченням процесів внутрішньої колонізації територій передкарпатських ландшафтних масивів протягом кількох століть.

На основі даних щодо середньої відстані між поселеннями можемо отримати ще одну важливу якісну характеристику типу заселення — модель розподілу населених пунктів. У географічній науці розроблено три основні моделі розподілу поселень на місцевості: зі згрупованим, випадковим та гексагональним (рівномірним) розташуванням (Хагетт 1979, с. 405).

Кількісний вираз цих моделей можна отримати методом описативного статистичного аналізу найближчого сусідства. Індекс найближчого сусідства визначають за формулою, запропонованою П. Кларком і Ф. Авансом і успішно апробованою свого часу Г. Афанасьєвим для характеристики населення салтівської культури середнього Дону (Афанасьєв 1993, с. 110):

$$R = D_{\text{спост}} / D_{\text{очік}},$$

де R — індекс найближчого сусідства; $D_{\text{спост}}$ — середня відстань із тих, що спостерігаються між кожним населеним пунктом і його найближчим сусідом; $D_{\text{очік}}$ — очікувана середня відстань між кожним населеним пунктом і його найближчим сусідом; $D = 1/2\sqrt{A}$, де A — густина населених пунктів на 1 км².

Якщо поселення регіону повністю згруповані, значення індексу найближчого сусідства

дорівнює нулю. Якщо ж поселення розподілено абсолютно випадково, то величина індексу найближчого сусідства дорівнює одиниці. При гексагональному (рівномірному) розподілі цей індекс наближується до 2,15 (Дмитриевский 1968, с. 209—210). Тип заселення території, що характеризується показником територіальної концентрації, для культури карпатських курганів становить 0,7. Отримана величина ближча до одиниці, ніж до нуля, отже, можна вважати, що тенденція заселення розвивалася від безладного поширення на території між верхів'ями верхнього Дністра та верхнього Прута до скупчення в одному місці. Вибір місця для поселення диктувався передусім природними чинниками і господарською доцільністю.

В основі системи заселення культури карпатських курганів лежить принцип вибіркового басейнового розселення. Такий тип заселення території поширився в окремих місцях, де кількість оптимальних життєзабезпечувальних характеристик природного середовища була найбільшою. Селища є одношаровими або ж мають пізніші культурно-хронологічні горизонти (наприклад, Волосів, Глибока). Очевидно, населення цієї культури здебільшого опанувало корінні ландшафти, що не зазнали антропогенного впливу. В природних умовах Передкарпаття це може бути свідченням того, що поселенці приходили на терени, вкриті заплавленими луками в передгір'ях і на рівнині, хвойними й широколистяними лісами. Окреслена територія за сучасними кліматичними критеріями належить до району надмірного зволоження з великими річними сумами атмосферних опадів і порівняно невеликими середніми температурами повітря (Геренчук, Койнов, Цись 1964, с. 148). Річна сума атмосферних опадів тут коливається від 600 до 750 мм, однак більша їх частина припадає на височини, понижені місцевості — менш зволожені (Геренчук, Койнов, Цись 1964, с. 148). У цілому клімат Передкарпаття можна схарактеризувати як помірно теплий із позитивним балансом вологи. Вегетаційний період триває 210—215 днів, а період активної вегетації — близько 165 днів. Проте найхарактернішою рисою клімату Передкарпаття є його надмірне зволоження, що зумовлює розвиток лісової рослинності й відповідних ґрунтів дерново-підзолистого типу. Перезволожені ґрунти в пониженнях і долинах сприяють розвитку вологих лук та боліт. Значне ерозійне розчленування помітно впливає на формування мікрокліматичних особливостей регіону. На нашу думку, вони були вирішальними й під час обрання місця поселення та розміщення аграрних палеоугідь

носіями культури карпатських курганів, хоча за півтори тисячі років можуть бути незначні корективи, які суттєво не вплинуть на результати аналізу. Напрямок сезонних місцевих вітрів, морфологія поверхні та рельєф, мікрорегіональні обставини, експозиція, склад ботанічного покриву та багато інших чинників зумовлювали мікроклімат тих чи інших місцевостей (Щербань 1984, с. 213). Аналіз типів топографічного розташування селищ культури карпатських курганів у більшості випадків засвідчив ознаку топографічної відокремленості населених пунктів, тобто розміщення на вигинах, луках, обводнених мисах, у довкіллі лощинярів, біля гирл струмків і річок, завжди поблизу відносно значних річкових долин. Показники солярної експлікації селищ вказують на те, що абсолютну більшість із них було обернено на південь із переважанням південно-східної експозиції. За нашим переконанням, причини таких особливостей топографії та експозиції селищ і навколишніх аграрно-палеогосподарських угідь слід шукати саме в сукупній дії мікрокліматичних чинників.

Територію, окреслену як ареал старожитностей культури карпатських курганів, було заселено з різною щільністю. Її носії надавали перевагу височинним суглинисто-галечниковим середнім та високим терасам основних передкарпатських рік та їх приток, помітно почленованих балками та ярами з буково-дубовими, ялицево-буковими та

ялиновими лісами на дерново-підзолистих глейових та дерново-буроземних глейових ґрунтах, а також річковим долинам у місцевостях ерозійно-зсувних суглинково-глинистих межиріч із добре розвинутими заплавами, нижнім і середнім ярусам терас, циркоподібним улоговинам із сірими та світло-сірими опідзоленими ґрунтами. Обов'язковою була наявність невеликої водної артерії. Помірні кліматичні умови створювали позитивні чинники передусім для економічного розвитку населення.

Практично незаселеними під час існування культури карпатських курганів на Передкарпатті залишилися заплавні місцевості, урочища височинних пасом із численними зсувами, вузькі гострогребеневі звивисті пасма, що пояснюються їх ландшафтними особливостями. Проте значна кількість селищ культури карпатських курганів, розташованих в умовах складного передгірського рельєфу, засвідчує тривалу поселенську традицію. Підтвердженням цьому є і просторово-територіальна структура, і хронологія поселень, площа та потужність культурного шару.

Такий підхід до опрацювання численного археологічного матеріалу, зокрема другої чверті I тис. н. е., суть якого полягає в органічному поєднанні арте- та екофактів, створює підґрунтя для вивчення широкого кола проблем, пов'язаних із заселенням регіонів, структурою господарства, співіснуванням різноетнічних племен тощо.

- Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. — М., 1983.
- Афанасьев Г.Е. Донские аланы. Социальные структуры алано-асо-буртасского населения Среднего Дона. — М., 1993. — С. 110.
- Геренчук К.І., Койнов М.М., Цись П.М. Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів. — Львів, 1964. — С. 148.
- Дмитриевский Ю.Д. Показатели систем расселения // ИВГО. — 1968. — Т. 120. — Вып. 3. — С. 209—210.
- Петров В.П. Подсечное земледелие. — К., 1968.
- Природа Ивано-Франківської області / За ред. К.І. Геренчука. — Львів, 1973.
- Природа Чернівецької області / За ред. К.І. Геренчука. — Львів, 1978.
- Томашевський А.П. Правобережне Полісся // Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). — К., 2003.
- Хаггет П. География: синтез современных знаний. — М., 1979. — С. 405.
- Цыгылык В.Н. Культура карпатских курганов // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). — К., 1990. — С. 33.
- Шишкін Р.Г. Господарство та екологія населення Середнього Подніпров'я в I—V ст. н. е.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К., 1996.
- Щербань М.И. Микроклиматическое районирование // Природа Украинской ССР. Климат. — К., 1984.

Одержано 09.11.2006

Н.Я. Стеблій

РОЛЬ ЭКОФАКТОВ В СИСТЕМЕ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ КАРПАТСКИХ КУРГАНОВ

В статье определена роль природных особенностей территории, в пределах которой распространены памятники культуры карпатских курганов. Результаты картографирования поселений свидетельствуют об их неравномерном распространении, доказывая тем самым разную плотность заселения в тех или иных экологических нишах. Для определения роли природной среды в пространственной структуре памятников культуры карпатских курганов все поселения проанализированы согласно типу топографического расположения, площади культурного слоя, расстоянию между соседними памятниками, гидросети, показателю территориальной концентрации населения.

N.Ya. Steblij

THE ROLE OF NATURAL CONDITIONS IN THE DISTRIBUTION OF ARCHAEOLOGICAL SITES OF CARPATHIAN BARROWS CULTURE

The article defines the role which natural conditions played in the distribution of archaeological sites of Carpathian Barrows culture in the first quarter of 1st millennium AD. The cartographical review of these sites reveals their unsystematic distribution. That demonstrates substantial differences on population density in corresponding ecologic zones. In order to establish the exact forms of nature's influence on the distribution of archaeological sites of Carpathian Barrows culture the last ones were analyzed on several levels. Namely, topography settings on all settlements were reconstructed, as well as spreading of cultural layer, distance between neighbouring sites, hydro system, and concentration of population, etc.

Б.В. Магомедов

МОНЕТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ПЛЕМЕН ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто монетні знахідки, що доповнюють історичні відомості про події готських війн середини III ст.; місця служби воїнів-федератів у IV ст.; культурну належність групи пам'яток верхнього Дністра (тип Черепин); постантичний (черняхівський) період м. Ольвія.

Дотепер у дослідженнях черняхівської культури нумізматичний матеріал використовувався досить обмежено, переважно для аналізу її економіки. Спроби зіставити результати нумізматичних, археологічних та історичних досліджень робилися рідко. У другій половині XX ст. було проведено велику роботу з обліку й систематизації знахідок римських монет у Південно-Східній Європі (Брайчевський 1959; Кропоткин 1961; 1966; Нудельман 1976; Butnariu 1987; 1988; 1991). Наше дослідження ґрунтується на цих працях із залученням деяких нових матеріалів (Столярик 1984; Гудкова, Столярик 1985; Магомедов, Левада 1997; Kolendo 1998, s. 151; Антонов 2002; Готун, Лисенко, Петраускас, Шишкін 2002, с. 104; Бейдин, Григорьянц 2003; Гейко, Шалобудов 2003; Бейдин, Григорьянц, Любичев 2006).

© Б.В. МАГОМЕДОВ, 2006

На території Українського Барбарікуму за приблизними підрахунками відомо близько 1200 місцезнаходжень римських монет (скарби й окремі знахідки), або близько 30 тис. екземплярів. Основна маса монет — це денарії із повноцінного срібла, що випускалися в I—II ст. до кінця правління Септимія Севера (211 р.). Разом із денаріями іноді знаходять срібні драхми й тетрадрахми того самого часу (о. Фасос, м. Аміс). Практично всі денарії, зафіксовані в контексті археологічних пам'яток, пов'язані з матеріалами культур пізньоримського часу, переважно черняхівською¹. Деякі скарби ранньо-

¹ Дотепер знахідки монет було зафіксовано на 115 черняхівських пам'ятках України та Молдови (Пивоваров 1998, с. 26; 1999, с. 19). До них слід додати 12 нових пунктів зі Східної України, зокрема поселення Войтенки, звідки походить 56 окремих знахідок монет (Бейдин, Григорьянц, Любичев, 2006, с. 113).